

DIPLOMATIK TERMINOLOGIYA MAXSUS TIL TIZIMI SIFATIDA

Axmadjonova Xumora Murodjon qizi
ISFT Instituti Magistri

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot diplomatik terminologiyani maxsus kommunikativ ehtiyojlarga xizmat qiluvchi alohida til tizimi sifatida tahlil qiladi. Ishda diplomatik terminlarning shakllanish jarayoni, ularning umumtil va rasmiy diskurs o'rtasidagi o'zaro munosabati hamda barqarorligi lingvistik yondashuv asosida yoritiladi. Shuningdek, terminlarning ko'p ma'nolilik holati va kontekst orqali aniqlanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari diplomatik terminologiyaning aniqlik, normativlik va standartlashuv tamoyillariga tayangan holda xalqaro muloqot samaradorligini ta'minlashdagi o'rnini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: diplomatik terminologiya, maxsus til tizimi, rasmiy diskurs, semantika, terminlarning funksiyasi.

Zamonaviy tilshunoslikda terminologiya maxsus kommunikativ ehtiyojlarni qondiruvchi alohida til tizimi sifatida talqin qilinmoqda. Ayniqsa, diplomatik faoliyat doirasida qo'llaniladigan terminlar xalqaro munosabatlarning rasmiyligi, aniqligi va huquqiy kuchini ta'minlovchi muhim lingvistik vosita hisoblanadi. Diplomatik terminologiya umumadabiy til asosida shakllangan bo'lsa-da, o'zining normativligi, standartlashganligi va semantik barqarorligi bilan maxsus maqsadlar uchun mo'ljallangan til sifatida ajralib turadi.

Zamonaviy tilshunoslikda terminologiya maxsus kommunikativ vazifalarni bajaruvchi alohida til tizimi sifatida talqin qilinmoqda. Ayniqsa, diplomatik faoliyat doirasida qo'llaniladigan terminlar rasmiy muloqotning aniqligi, izchilligi va huquqiy kuchini ta'minlovchi asosiy lingvistik vositalardan biri hisoblanadi. Diplomatik terminologiya umumadabiy til negizida shakllangan bo'lsa-da, u o'zining normativligi, standartlashganligi va semantik barqarorligi bilan ajralib turadi [1,8]. Shu sababli mazkur terminlar faqat leksik birlik sifatida emas, balki maxsus il tizimining tarkibiy unsuri sifatida o'rganishni talab etadi.

Diplomatik terminlarning shakllanish jarayoni tarixiy, siyosiy va ijtimoiy omillar bilan uzviy bog'liqdir. Xalqaro munosabatlarning kengayib borishi, davlatlararo hujjatlar almashinuvi va diplomatik institutlarning rivojlanishi terminologik tizimning boyishiga olib kelgan. Bu jarayonda ko'plab terminlar boshqa tillardan o'zlashgan bo'lib, ular o'zbek tili fonetik, morfologik va semantik me'yorlariga moslashgan holda faol qo'llanila boshlagan. Natijada diplomatik terminologiya umumtil leksikasi bilan o'zaro aloqada bo'lgan, ammo funksional jihatdan mustaqil tizim sifatida shakllangan.

Diplomatik terminologiyaning muhim xususiyatlaridan biri uning semantik barqarorligidir. Rasmiy diskursda terminlarning aniq va bir ma'noda qo'llanilishi xalqaro muloqotda noto'g'ri talqinlarning oldini olishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ayrim diplomatik terminlar umumtil doirasida ko'p ma'nolilik xususiyatini saqlab qolgan bo'lib, ularning aniq mazmuni faqat kontekst orqali belgilanadi. Diplomatik diskursda esa bunday terminlar qat'iy normativ ma'noda ishlatiladi va kontekstual cheklovlarga ega bo'ladi [4,45]. Bu holat terminlarning umumtil va maxsus til tizimi o'rtasidagi chegaraviy holatini yaqqol namoyon etadi.

Rasmiy diplomatik diskurs terminologik birliklarning faol qo'llanish maydoni hisoblanadi. Diplomatik hujjatlar, bayonotlar, kelishuvlar va memorandumlarda terminlarning standartlashgan shaklda ishlatilishi muloqot samaradorligini oshiradi. Terminlarning izchil va me'yoriy qo'llanilishi davlatlararo munosabatlarda aniqlik va ishonchlilikni ta'minlaydi. Shu jihatdan diplomatik terminologiya nafaqat lingvistik, balki kommunikativ va pragmatik ahamiyatga ham ega.

Demak, diplomatik terminologiyani maxsus til tizimi sifatida tadqiq etish terminlarning shakllanishi, semantik xususiyatlari va diskursdagi funksional vazifalarini kompleks tarzda o'rganishni talab etadi. Bunday yondashuv diplomatik muloqotning lingvistik asoslarini chuqurroq anglashga, shuningdek, terminologik birliklarning xalqaro kommunikatsiyadagi rolini aniqlashga imkon beradi.

Diplomatik muloqotda terminlarning to'g'ri va izchil qo'llanilishi davlatlararo munosabatlarda noaniqlik va talqinlar xilma-xilligini kamaytirishga xizmat qiladi. Shu bois diplomatik terminologiyani mustaqil til tizimi sifatida o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masala sanaladi. Mazkur tezisda diplomatik terminologiyaning maxsus til tizimi sifatidagi lingvistik xususiyatlari, funksional vazifalari va kommunikativ ahamiyati umumiy ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi.

O'zbek tiliga diplomatik munosabatlarning kengayishi jarayonida ko'plab maxsus terminlar o'zlashtirilgan bo'lib, ularning ayrimlari turli sohalarda faol qo'llaniladigan ko'p ma'noli leksik birliklar sifatida shakllangan, boshqalari esa faqat diplomatik diskurs doirasida muayyan tushunchani ifodalovchi termin vazifasini bajaradi. Diplomatika sohasiga oid terminlarning aksariyati o'zbek tili leksik tizimida barqaror o'rin egallab, semantik jihatdan kontekstga bog'liq holda turlicha talqin qilinadi.

Bunga misol sifatida *memorandum* terminini keltirish mumkin. Ushbu termin o'zbek tilida bir nechta semantik qatlamni qamrab oladi [4,15]. Jumladan, diplomatik kontekstda memorandum davlatlar yoki xalqaro tashkilotlar o'rtasida muayyan masala yuzasidan pozitsiya, kelishuv yoki rasmiy qarashlarni bayon etuvchi hujjat sifatida qo'llaniladi. Shu bilan birga, boshqa sohalarda ushbu termin xizmat yozishmasi, tushuntirish xati yoki axborot xarakteridagi rasmiy hujjat ma'nosini ham anglatadi.

Mazkur terminning ko'p ma'noliligi uning umumtil doirasida faol qo'llanishi bilan bog'liq bo'lsa-da, diplomatik diskursda memorandum aniq normativ mazmun va funksional yuklamaga ega bo'lgan maxsus termin sifatida ishlatiladi [3,34]. U diplomatik muloqotda tomonlarning rasmiy pozitsiyasini ifodalash, kelishuvlar asosini belgilash va huquqiy-siyosiy jarayonlarni hujjatlashtirish vazifasini bajaradi. Bu esa diplomatik terminologiyaning maxsus til tizimi sifatidagi aniqlik, standartlashuv va semantik barqarorlik kabi asosiy xususiyatlarini yaqqol namoyon etadi.

Mazkur tadqiqot diplomatik terminologiyaning maxsus til tizimi sifatidagi lingvistik mohiyatini aniqlashga qaratildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, diplomatik terminlar umumadabiy til asosida shakllangan bo'lsa-da, ularning rasmiy diskurs doirasida qat'iy normativlik, semantik barqarorlik va funksional aniqlik kabi xususiyatlari ustuvor hisoblanadi. Diplomatik terminologiya xalqaro muloqotda aniqlik va izchillikni ta'minlovchi muhim vosita bo'lib, noto'g'ri talqinlar va kommunikativ xatolarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot natijalari diplomatik terminlarning shakllanishi tarixiy va ijtimoiy omillar bilan uzviy bog'liqligini, shuningdek, ularning umumtil va maxsus til tizimi o'rtasida murakkab o'zaro aloqada ekanini ko'rsatdi. Ayrim terminlarning umumtil doirasida ko'p ma'nolilik xususiyatini saqlab qolishi, diplomatik diskursda esa

kontekstual cheklovlar asosida bir ma'noli birlik sifatida faol qo'llanilishi terminologik tizimning funksional moslashuvchanligini namoyon etadi. Bu holat diplomatik terminologiyaning nafaqat leksik, balki pragmatik jihatdan ham muhim ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, diplomatik terminologiyani maxsus til tizimi sifatida o'rganish rasmiy xalqaro muloqotning lingvistik asoslarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari terminologiya nazariyasini boyitish bilan birga, diplomatik hujjatlar tarjimasi, rasmiy yozishmalar va terminlarni standartlashtirish jarayonlarida amaliy ahamiyat kasb etadi. Shu bois diplomatik terminologiyani tizimli va kompleks yondashuv asosida tadqiq etish kelgusida ham dolzarb ilmiy masala bo'lib qoladi.

FOYDALANILGA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ақобиров, С.Ф. Тил ва терминология. – Тошкент, 1968.
2. Ақобиров, С.Ф. Терминология ишининг мазмуни ва вазифалари хақида // Ўзбек тили ва адабиёти масалалари. – Тошкент, 1964. – №3. – Б. 31–38.
3. Дониёров, Р. Ўзбек тили техник терминологиясининг айрим масалалари. – Тошкент: Фан, 1977.
4. Дониёров, Р. Ўзбек тилининг илмий-техникавий терминлари тарихидан. – Тошкент: Фан, 1979.
5. Усмонов, С. Ўзбек терминологиясининг баъзи масалалари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1968.